

Темиров З.А.*¹

ФАРҒОНА МИНТАҚАСИ АҲОЛИСИ СОНИ ВА ИСТИҚБОЛДАГИ ҲОЛАТИ

Аннотация: Ушбу мақолада Фарғона минтақаси аҳолиси сони ва салмогининг келажакдаги башорати ва кутиладиган ўзгаришлар ҳусусида фикр юритилган.

Калим сўзлар: демографик башорат, аҳоли сони, тугилиш коэффициенти, аҳоли динамикаси

Население Ферганского региона и будущее положение

Аннотация: В данной статье ведется речь о численности и удельном роси населения Ферганского региона и ее ожидаемых прогнозах и изменениях в будущем

Ключевые слова: демографический прогноз, численности населения, коэффициент рождаемости, динамика населения

Number of population and condition of in future in Fergana region

Resume: in this article thoughts about the future proposes and expectable changes in population and increasing of Fergana region.

Key words: demographic prophesy, number of population, coefficient of birth, dynamics of population

Табиий ўсиш доимий ўзгаришда бўлади. Бугунги кунда жаҳон аҳолиси сони мунтазам ортиб бормоқда. “Жаҳон аҳолисининг ўсиши келажакда аста секин пасайиши кутилмоқда. Ўн йил аввал дунё аҳолиси 1,24 фоиз ўсган бўлса, бугунги кунда бу кўрсаткич 1,1 фоизни ташкил этиб, йилига 83 млн. кишига кўпаймоқда. Жаҳон аҳолиси сони 2030 йилда 8,6 млрдга етиши кутилмоқда²”.

“Ўзбекистонда олиб борилаётган давлат сиёсатининг ғоят муҳим йўналиши бўлган **ижтимоий соҳани** ислоҳ қилиш бўйича қабул қилинган дастурлар ижроси ҳам босқичма-босқич таъминланмоқда.

Маълумки, аҳолимизни, айниқса, бюджет соҳаси ходимларини, кам

¹Темиров Зокиржон Абдулвоҳидович – Андижон давлат университети География кафедраси катта ўқитувчиси

²<http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/index.shtml>

таъминланган оилаларни уй-жой муаммоси кўпдан буён қийнаб келарди. Бу оғир ижтимоий муаммога биз деярли эътибор бермай келганимиз ҳам бор гап³”.

Шундай экан, мактабгача таълим муассасалари, мактаблар, олий ва ўрта махсус ўқув юртларини қурилишини режалаштириш учун келажакда қанча болалар мактабгача таълим муассасаларига қатнаши мумкин, қанча бола мактаб ёшига етиши ва қанча бола мактабни тугатиб ўрта махсус ва олий ўқув юртларига бориш ҳақидаги маълумотлар зарурдир.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон аҳолиси 32653,9 минг кишига етди⁴ (01.01.2018). Ўзбекистон аҳолиси доимий равишда кўпайиб бормоқда. Мамлакат аҳолиси сони 1991-2017 йилларда 1,6 баробарга ортган. Таққослаш учун айтиш мумкинки, мазкур давр мобайнида кўшни Қирғизистон аҳолиси сони 1,3 марта, Қозоғистон аҳолиси 1,02 марта, Тожикистон аҳолиси 1,5 марта ҳамда Туркманистон аҳолиси 1,4 мартага кўпая олган. Аксинча, Россия Федерацияси аҳолиси 1,03 марта, Украина аҳолиси 1,14 марта ва Болгария аҳолиси 1,19 мартага камайганини кузатиш мумкин.

Фарғона минтақаси иқтисодиёти ва аҳолини ижтимоий ҳаётининг барча қирралари истиқболини режалаштиришда шу ижтимоий жарёнларнинг қатнашчилари, истеъмолчилари ва яратувчилари ҳисобланган аҳоли гуруҳлари ҳақидаги демографик башорат жуда катта илмий амалий аҳамиятга эгадир.

Аҳоли сонини башорат қилишда кўплаб усул ва методлардан фойдаланилади. Ҳиндистоннинг “Veer mata Jijabai Technological Institute” профессори, доктор Паллави Бадри (Pallavi Badri) тақдимотида келтирилган арифметик метод ёрдамида Ўзбекистон ва Фарғона минтақаси аҳоли сонини башоратини ишлаб чиқилди⁵.

³Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси

⁴<https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks?start=15>

⁵https://www.slideshare.net/PallaviBadry?utm_campaign=profiletracking&utm_medium=sssite&utm_source=ssslidview

Демографик башоратга кўра мамлакат аҳолисини 2020 йилда 33,8 млн, ва 2030 йилда 39,3 млн кишига етишини кўрсатмоқда. Прогнозга кўра, республика аҳолиси 2040 йилда 44,8 млн ва 2050 йилда 50 млн. кишидан ортиб кетади. Ушбу башоратда мамлакат аҳолисининг 2000-2015 йиллардаги аҳоли сони йиллик ўсиш суръатлари ҳисобга олинди. Чунки, 2000 йилдан бошлаб кузатилган туғилиш коэффицентининг барқарор ҳолати 2006 йилгача давом этди. Ундан кейинги даврда туғилиш суръати ортиб бориши кузатилади ва бу ҳолат 2020 йилдан кейин аста-секин пасайиши кутилади деб, ҳисобланди.

1-жадвал

**Ўзбекистон Республикаси, минтақа ва вилоятлари аҳолиси сони
келажак башорати (2020-2050 йиллар)**

Вилоятлар	2000	2015	2020	2030	2040	2050
Ўзбекистон Республикаси	24487,7	31022,5	33782,0	39301,2	44820,3	50339,4
Фарғона минтақаси	6774,9	8856,4	9828,6	11578,7	13717,6	15662,1
Андижон	2186,2	2857,3	3170,5	3734,4	4423,5	5050,0
Наманган	1924,3	2554,2	2852,8	3390,3	4047,2	4644,4
Фарғона	2664,4	3444,9	3805,3	4454,0	5246,9	5967,7
Тошкент минтақаси	4492,5	5129,6	5391,1	5862,1	6437,5	6960,6
Тошкент шаҳар	2142,3	2371,3	2461,8	2624,8	2823,9	3004,9
Тошкент вилояти	2350,2	2758,3	2929,3	3237,3	3613,6	3955,7
Зарафшон минтақаси	4872,9	6213,4	6828,8	7936,9	9291	10522,2
Самарқанд	2670,3	3514,8	3911,8	4626,4	5499,7	6293,7
Бухоро	1419,3	1785,4	1949,8	2245,9	2607,7	2936,7
Навоий	783,3	913,2	967,2	1064,6	1183,6	1291,8
Қуйи Амударё	2826,9	3478,7	3768,9	4291,4	4929,9	5510,3
Қорақалпоғистон Республикаси	1503	1763,1	1872,1	2068,2	2307,9	2525,8
Хоразм	1323,9	1715,6	1896,8	2223,2	2622,0	2984,5
Мирзачўл	1617	2027,2	2211,6	2543,5	2949,1	3317,8
Сирдарё	642,2	777,1	835,4	940,4	1068,6	1185,1
Жиззах	974,8	1250,1	1376,2	1603,1	1880,5	2132,7
Жанубий минтақа	3903,5	5317,2	6004,9	7242,9	8756	10131,5
Қашқадарё	2166,8	2958,9	3345,2	4040,5	4890,4	5663,0
Сурхондарё	1736,7	2358,3	2659,7	3202,4	3865,6	4468,5

Жадвал Ўзбекистон Республикаси статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллифнинг ҳисоб китоблари бўйича тайёрланди

Демографик салоҳияти бўйича республикада Самарқанд, Фарғона, Қашқадарё, Андижон ва Тошкент вилоятлари муҳим ўрин тутди. Аксинча, Сирдарё ва Навоий вилоятларисалмоғи камроқ, яъни аҳолиси 1 млн кишидан кам. Ушбу вилоятлар аҳолисининг ўсиш суръати нисбатан паст бўлган ҳудудлар гуруҳига киради.

Аҳоли сони динамикасининг таҳлили шуни кўрсатадики, республика вилоятлари демографик салоҳиятига кўра бир-биридан фарқ қилади. Бу вилоятлар ўртасидаги фарқ уларнинг географик ўрни, табиий шароити, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ҳолатидан келиб чиқади. Шу боис, мамлакатдаги қадимдан ривожланган Самарқанд, Қашқадарё, Фарғона, Андижон вилоятларида демографик салоҳиятнинг нисбатан юқорилигини кузатиш мумкин. Аксинча, Сирдарё, Жиззах, Навоий вилоятларида аҳолининг табиий ўсиш суръатлари пастроқ. Ушбу вилоятлар ноқулай табиий шароит, биринчи ўринда чўллар ўрнида пайдо бўлганлиги, чўл шароити аҳоли яшаши учун унча ноқулайлиги деб баҳолаш мумкин.

Ишлаб чиқилган башоратга кўра, Фарғона минтақаси аҳолиси 2020 йилда 9,8 млн, 2030 йилда 11,6 млн, 2040 йилда 13,7 млн ва 2050 йилда қарийб 15,7 млн га етиши кутилмоқда. Аҳоли сони мунтазам ортиб бориши билан минтақанинг мамлакат аҳолисидаги салмоғи ҳам ортиб бориши кутилади.

Фарғона минтақаси вилоятларида ҳам келгусида аҳоли сони ортиб бориши башорат қилинади. Минтақа вилоятлари орасида Фарғона вилояти аҳолиси сонига кўра етакчилигини сақлаб қолса, Наманган вилояти аҳоли сонига кўра келгусида ҳам минтақадаги аҳоли сони энг кам вилоят бўлиб қолади.

Бугунги кунда Фарғона минтақасида Ўзбекистоннинг 28,6 фоиз аҳолиси истиқомат қилади. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, минтақанинг мамлакат аҳолисидаги салмоғи 2000 йилга нисбатан 2015 йилда 0,8 фоизга ортган. Мана шу асосда, мазкур башоратда келгусида ҳам Фарғона минтақаси аҳолисининг салмоғи ортиб бориши кутилади. Ҳисоб-китобларга

кўра, минтақа аҳолисининг салмоғи 2030 йилда 29,4 фоиз, 2040 йилда 30,4 фоиз ва 2050 йилда 31,0 фоизга етиши кутилади (2-жадвал). Давр бошига (2017 йил)га нисбатан 2,4 фоизга ортиши кўзда тутилади.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси ва вилоятлари аҳоли сони салмоғи (фоиз ҳисобида)

Вилоятлар	2000	2015	2020	2030	2040	2050
Ўзбекистон Республикаси	100	100	100	100	100	100
Фарғона минтақаси	27,8	28,6	28,9	29,4	30,4	31,0
Андижон	8,9	9,2	9,3	9,5	9,7	10,0
Наманган	8,0	8,2	8,3	8,6	9,0	9,2
Фарғона	10,9	11,2	11,3	11,3	11,7	11,8
Тошкент минтақаси	18,3	16,6	16,0	14,9	14,4	13,7
Зарафшон минтақаси	19,9	19,9	20,2	20,2	20,4	20,8
Қуйи Амударё	11,5	11,2	11	10,9	10,8	10,9
Мирзачўл	6,6	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5
Жанубий	15,9	17,1	17,6	18,4	19,1	20,1

Жадвал Ўзбекистон Республикаси статистика бошқармаси маълумотларидан фойдаланган ҳолда муаллифнинг ҳисоб китоблари асосида тузилган

Фарғона минтақаси аҳолисининг мамлакат аҳолисидаги салмоғи 2015-2050 йилларда 28,6 фоиздан 31,0 фоизга, яъни 2,4 фоизга ортиши кузатилса, республиканинг бошқа минтақаларида аҳоли салмоғи бу қадар ортиб бориши кузатилмайди. Жумладан, урбанизация даражаси энг юқори бўлган Тошкент минтақасининг аҳоли салмоғи 16,6 фоиздан 13,7 фоизга камайиши кузатилса, Зарафшон минтақасининг аҳолиси салмоғи 0,9 фоизга, жанубий минтақанинг аҳолиси 1,3 фоизга ортиши кутилмоқда. Шунингдек, Қуйи Амударё ва Мирзачўл минтақалари аҳоли салмоғида айтарли ўзгаришлар кузатилмайди. Бунда ҳудудларнинг табиий иқлимий шароити муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакат миқёсида Фарғона минтақаси вилоятлари аҳоли салмоғи ортиб бориши кузатилади. 2020-2050 йилларда Андижон вилояти аҳолисининг мамлакат аҳолисидаги салмоғи 9,3 фоиздан 10,0 фоизга, яъни

0,7 фоизга ортиши кузатилса, бу кўрсаткич Наманган вилоятида 0,9 фоиз ва Фарғона вилоятида 0,5 фоизга ортиши кутилмоқда.

Фарғона минтақасида аҳолининг 57,4 фоизи шаҳарларда истиқомат қилади. Минтақа урбанизация даражасига кўра мамлакатда Тошкент минтақасидан кейинги ўринни эгаллаган. Вилоятлар орасида Наманган вилояти 63,4% билан биринчи ўрин, Фарғона вилояти 57% билан иккинчи ўрин ва Андижон вилояти 52,5% билан учинчи ўринни банд этишган.

Аҳоли сонини келажакдаги башорати шуни кўрсатмоқдаки, мамлакатда 2030 йилга қадар шаҳар аҳолиси салмоғи камайиши кузатилса, кейинги йилларда урбанизация даражаси ортиб боради. Фарғона минтақасида эса аста секинлик билан камайиб, шаҳар аҳолиси салмоғи 2020 йилда 55,6%, 2030 йилда 52,7% ни ташкил этиши кутилади. 2040-50 йилларда 52% атрофида бўлишлиги башорат қилинади (3-жадвал).

3-жадвал

**Ўзбекистон республикаси вилоятлари ва минтақаларининг
урбанизация даражасини келажакдаги башорати**

Вилоятлар	2011	2015	2020	2030	2040	2050
Ўзбекистон Республикаси	51,1	50,7	50,3	50,9	56,8	61,6
Фарғонаминтақаси	58,2	57,6	55,6	52,7	51,7	51,9
Андижон	53,1	52,5	51,0	48,1	47,9	48,5
Наманган	64,3	63,4	60,4	57,0	55,0	54,6
Фарғона	57,3	57,0	55,4	53,2	52,4	52,6
Тошкентминтақаси	74,9	74,4	74,9	73,6	74,7	75,7
Зарафшонминтақаси	41,4	41,7	42,1	37,9	43,4	45,3
ҚуйиАмударё	41,7	41,0	41,7	39,3	41,7	43,9
Мирзачўл	44,6	45,2	45,2	46,3	47,3	48,7
Жанубий	39,9	39,4	38,6	32,9	37,4	39,2

Жадвал Ўзбекистон Республикаси статистика бошқармаси маълумотларидан фойдаланган ҳолда муаллифнинг ҳисоб китоблари асосида тузилди

Башоратларга кўра келгусида республика, жумладан Фарғона минтақаси аҳолиси сониди қуйидаги ўзгаришлар бўлиши кутилади:

Мамлакатда, шунингдек Фарғона минтақасида келгусида аҳоли сонининг ортиши, минтақанинг демографик сифими катталашиб боради;

Минтақада урбанизация даражасининг юқорилиги сақланиб қолади. Келгусида минтақанинг ижтимоий иқтисодий ривожланиши ва аҳоли сонининг ортиб бориши натижасида кўплаб қишлоқ аҳоли пунктларига шаҳарча мақомини берилиши урбанизация даражасини янада юқори бўлишида муҳим омил ҳисобланади;

Аҳоли сонининг ортиб бориши минтақада аҳоли зичлигини янада ортишига олиб келади. Бу эса ишсизлик, ер-сув ресурслари танқислиги каби катор ижтимоий-иқтисодий ва экологик муаммоларни кескинлаштириб юборади;

Минтақада табиий, иқлимий, экологик, ижтимоий-иқтисодий, демографик омилларни эътиборга олган ҳолда саноат тармоқларини ривожлантириш муҳим.

Адабиётлар:

1. Қодиров Р.Б. Фарғона водийсида меҳнат ресурслари шаклланишининг демографик асослари ва аҳоли бандлиги муаммолари. –Т.: Фан, 2016
2. Солиев А.А. Ўзбекистон географияси. – Т.: Университет, 2014
3. press-service.uz
4. <http://www.un.org>
5. www.stat.uz
6. <https://www.slideshare.net>